

když během našeho století pronikla do širších kruhů soustava Gabelsbergova a v Severním Německu Stolzova, byla opět v životě veřejném přetřásána otázka, pokud by bylo lze užiti ve službě justiční těsnopisu. Zákonodárná činnost uvažovala však jen sporadicky o užívání těsnopisu. § 273 něm. tr. ř. propůjčuje předsedovi právo naříditi slovný zápis (což je ovšem možným jen pomocí těsnopisu). V Rakousku rozšířil se v poslední době těsnopis ve službě justiční. Zejména sluší poukázati na tyto předpisy: Tr. ř. ze dne 23. května 1873 stanoví v § 271 al. 4: Pokládá-li to předseda neb soud za vhodné, může naříditi stenografování všech výpovědí a přednesů; tak staň se vždy, žádá-li za to strana v čas, složivši prozatím náklady s tím spojené. Stenogram budiž však v 48 hodinách převeden na písmo obyčejné, buď předložen předsedovi neb soudci jím k tomu určenému ke zkoumání a pak budiž připojen ku protokolu.

Nový civ. ř. s. ze dne 1. srpna 1895 č. 113 ř. z. stanoví v § 280: Procesní soud může k návrhu dovoliti, by prováděný důkaz byl sepisován jedním neb několika přísežnými těsnopisci. Těsnopisec, který by vůbec nebyl do přísahy vzat pro tuto úlohu, má vykonati přísahu, že ústní přednesení věrně zapíše a zápis správně převede. Se vzetí do přísahy sejde, zřídí-li se za těsnopisce úředník soudní. Těsnopisce zřídí k návrhu navrhovatele předseda. Převod zápisu těsnopiseckého do obyčejného písma budiž do 48 hodin po zápisu odevzdán předsedovi neb soudci, jemuž svěřeno jest provedení důkazu, a budiž přiložen ke spisům. Pokud by zápis těsnopisecký shodně oběma stranami nebyl navržen, zapraví navrhovatel všechny náklady tím spojené a nemůže, i když by zvítězil, náhradu jich žádati. Dále ustanovuje § 291 al. 2 cit. ř. s.: Usnesení, jimiž dovolen byl těsnopisecký zápis prováděného důkazu, nelze opravným prostředkem vůbec v odpor vzíti. Docházíme k výsledku, že zákonodárství nevyužítkuje náležitě vynikajících výhod, jichž může těsnopis v oboru práva poskytnouti; bylo by si jen přáti, by ještě větší měrou přihlíželo se k těsnopisu.

Těžírstva viz Nákladnictva.

Theologie (Studie theologická).

I. Historický vývoj.

Studia theologická pěstovala církev křesťanská již ode dávna především tím, že ve školách bylo vyučováno theologickým materiím, aby byl vzdělán klerus pro své budoucí povolání. Další účel, totiž poskytnouti každému a zejména vzdělanému věřícímu zevrubná poučení o jednotlivých otázkách víry spojený s účelem hájiti a zabezpečiti pojem učení proti skutečným neb možným útokům a námitkám odpůrců (jichž vždy bylo dosti) zavadával vždy příčinu a příležitost ku většímu zahloubání se do jednotlivých problémů a byl dále toho příčinou, že toto vědecké odvětví literatury stalo se znenáhla nejobsáhlejším.

V prvních stoletích sloužily účelu školnímu ústavy jednotlivými biskupy v jich sídlech pro místní potřebu zřizované a obyčejně jimi též spravované; jednotlivé školy starověké nabyly však významu sahajícího daleko přes původní území domovské, tak zejména škola v Alexandrii (v Egyptě) a v Antiochii (v Syrii) ve 3. a 4. stol. Ve středověku, zejména od doby Karolingů, má křesťanská Evropa své školy chrámové, řádové a klášterní, jež byly zakládány a udržovány biskupy neb kapitoly a dosáhly tu a tam (jako v Touru, Lyoně a Fuldě) všeobecného významu. Co se tkne obsahu, kladena byla při studiích theologických v prvních dobách hlavní

váha na výklad bible (exegese), kdežto v časném středověku byly spíše spracovávány spisy starších otců a učitelů církevních, jmenovitě spisy sv. Augustina.

Značnějšího rozkvětu doznala studia theologická v pozdějším středověku, zvláště vznikem universit, jimiž byly sice školy chrámové a klášterní předstiženy, avšak nikoliv naprosto zatlačeny. Teprve v této době nabývá pojednávání o křesťanské věrouce a mravouce ve scholastice k nejvyššímu rozvoji rychle dospívající, v pravdě vědeckého rázu tím, že docíleno přísné soustavy a lépe využitkováno ostatních oborů vědění, při čemž zejména vysoký význam přísluší tomu, že za základ byla položena filosofie Aristotela. Ačkoliv scholastika ve 12. a 13. stol. dodělala se značných výsledků hlavně v oboru dogmatiky a s ní více méně volně spojené mravouky, v druhé řadě též v oboru biblické exegese, tož přece později poklesla, upadnuvši v ješitnou nemístnou důvtipnost a nekonečné hádky. Toto zlo, jakož i pronikání nového vědeckého směru na konci středověku, jenž jevil se co následek rozkvětu historických, filologických a přírodovědeckých studií, otrásl posavadním dominujícím postavením theologických studií dříve, než dostavila se církevní krise 16. století. Rozštěpením církevním povstala proti katolické theologii theologie protestantská od katolické stále více se odchylojící, jež záhy zdomácněla na četných universitách. Zmíněným rozštěpením byl i v zemích na dále katolickými zůstavších otřesen život církevní na drahnou dobu tak, že i studia theologická tím nutně velmi citelně trpěla. Co se týče rakouských zemí, byla pražská universita již od dob husitských pro studia theologická téměř ztracenou, a též na vídeňské universitě nebyl počínajíc skoro r. 1538 po 20 let žádný theolog vzdělán; jiných duchovních ústavů vzdělávacích bylo po řídku, jak dokazuje nedostatek kněžstva všude se jevící! Nápravu zjednal v 2. polovici XVI. stol. jednak sněm Tridentský, nařídív založení diecesálních seminářů (viz čl. Semináře), jednak nový řád tovaryšstva Ježíšova, převzav místa učitelská na těchto seminářích a na universitních fakultách theologických (ve Vídni od r. 1551, v Praze od r. 1556), jakož nově založiv vyšší theologické studijní ústavy, z nichž německá kolej v Římě značné nabyla důležitosti pro země německé a v Rakousku koleje Olomoucká (r. 1570), Štýrskohradecká (1585), Inšprucká (r. 1677) rozvinuly se v university.

Přes přísný předpis sněmu Tridentského mohli — vzhledem k nepříznivým dobám, jen málokterí rakouští biskupové založiti během nejbližších 100 let diecesální semináře a ústavy vyučovací. Na theologických fakultách ve Vídni a v Praze byla studia theologická od XVI. století opět upravována císařskými nařízeními; tak byla pro Vídeň zkrácena r. 1537 doba jich na 6 roků a pro 3 lektory vyměřen byl plat úhrnem 300 zl.; r. 1554 byl plat tento zvýšen a roku 1623 byla práva Jesuitů oproti učitelům z jiných řádů blíže upravena. Pokud se týče obsahu, převládá při studiích theologických i nyní scholastika, při čemž však pěstuje se více následkem protivnictví vzniklého protestantismem polemika neb apologetika. Bible byla za pomoci hebrejského textu vyložena, a o praktické vzdělání kandidátů stavu kněžského pečovala morálka neb kasuistika. Nařízeními Marie Teresie doznala studia theologická podstatné změny. Za Marie Teresie byly především vysoké školy úplně sestátněny, ač jich samospráva a svoboda, jaké požívaly ve středověku, byla již za

posledních dvou století obmezena. Řízení bylo svěřeno císařskému řediteli, přešlo však již r. 1760 na studijní dvorskou komisi, jež byla r. 1778 podřízena dvorské kanceláři. Obsah a nařízení studií theologických bylo velmi zevrubně upraveno císařským studijním řádem z r. 1752. Dle tohoto poslouchati měli ve 4letém kursu všichni posluchači studium bible, morálku, polemiku, církevní dějepis a duchovní výmluvnost, kdežto spekulativní (scholastickou theologii), hebrejskou řeč a právo církevní s *Institutiones imperiales* poslouchati měli jen studující nadanější. Tento nedostatečný plán studijní sdělal van Swieten. Zrušením tovaryšstva Ježíšova (1773), jež posud obsazovalo členy svými většinu učitelských míst na fakultách theologických vznikaly nové obtíže, ježto obsaditi se měla uprázdněná místa učitelská členy jiných řádů a kněžími světskými, až působilo nemalé rozpaky, jimž odpomohl nový plán redigovaný r. 1774 Broumovským opatem Rautenstrauchem. Dle tohoto studijního plánu byla studia theologická rozdělena na 5 ročníků a měly se přednáseti všem studujícím bez rozdílu: v 1. ročníku dějiny církevní a hebrejská řeč, ve 2. r. hermeneutika, patristika a theologické dějiny literární, ve 3. ročníku morálka a dogmatika, ve 4. roč. dogmatika a právo církevní (jež mělo se poslouchati na právnické fakultě), v 5. ročníku polemika a pastorálka. Kromě těchto řádných přednášek o vytčených oborech měly však býti konány i mimořádné přednášky o semitských nářečích, biblické a křesťanské archeologii, biblickém zeměpise, dějinách náboženství a dogmat, symbolice, právu dekretálním, liturgice a jiných disciplinách, k nimž bylo dosud přihlíženo jen podřízeně při předmětech hlavních. Tento nový studijní plán byl později zaveden nejen na všech rakouských theologických fakultách a ústavách studijních, nýbrž též namnoze i v cizině; avšak i tento plán doznal opětovných změn. Za Josefa II., jenž zrušil r. 1783 theologické vyučovací ústavy v seminářích diecesálních a v klášteřích, bylo především zkráceno universitní studium na 4 roky, načež měl následovati ještě jeden rok praktického cvičení v semináři; dv. d. z r. 1788 byly však 4 roky sníženy na 3. Profesorům theologie byly, jako již za Marie Teresie, přesně předepsány učebnice, jimiž se měli řídit, a obsah těchto knih byl namnoze takovým, že brzy ozývaly se četné žaloby ze středu episkopátu. Když po smrti Josefa II. (1790) byly opět obnoveny diecesální ústavy vyučovací a byly dále zřizovány v diecesích, kde jich dosud nebylo, byl zachováván na nich, jakož i na theologických fakultách studijní plán, jenž jest v podstatě ještě totožným s plánem z r. 1774, jenže pořad předmětů ve studiu nyní čtyřletém častěji byl měněn, biskupům umožněn byl znenáhla větší vliv na obsah přednášek, občasně (asi od 1808 do 1850) musila býti i věda hospodářská přednášena a hmotné postavení profesorů bylo ještě vícekrátě měněno.

II. Stav přítomný.

1. Studiím theologickým slouží v Rakousku: theologické fakulty 6ti universit a samostatné theologické fakulty v Salcburku a Olomouci; diecesální ústavy vyučovací ve sv. Hipolytě, Linci, Litoměřicích, Hradci Králové, Budějovicích, Brně, Tridentu, Brixenu, Celovci, Mariboru, Gorici, Zadru, Přemyslu a Tarnově a několik klášterních domácích ústavů vyučovacích pro řádové kleriky (Klosterneuburg, sv. Florián, Heiligenkreuz a j.).

2. Obsah a řád theologických studií spočívá dnes pro všechny tyto ústavy na min. nař. ze dne 30. června 1850, 16. září 1851, a ze dne

29. března 1858. Kurs je všude čtyřletým a zpravidla 6 profesorů přednáší všem studujícím v 1. ročníku hebrejskou řeč, úvod a výklad svatého písma starého zákona a generální dogmatiku; ve 2. ročníku úvod a výklad sv. písma nového zákona a speciální dogmatiku; ve 3. ročníku právo církevní a mravouku; ve 4. ročníku pastorálku včetně liturgiku a homiletiku, katechetiku s praktickým cvičením a právo církevní; vyšší exegezi a semitská nářečí poslouchati musí jen ti, kteří se ucházejí o hodnost doktorskou. Na fakultách byla tu a tam zřízena (sedmá) profesura pro právo církevní neb též pro apologetiku a v nejnovější době též profesura (osmá) pro tomistickou filosofii, kdežto ostatním předmětům vyučují týdně 2 až 5 hodin honorovaní docenti, na ústavech vyučovacích pak jednotliví profesori za odměnu. Též přednáší se na jednotlivých ústavěch vyučovacích (pokud jsou tu způsobivé síly učitelské) tomistická filosofie a někde též i dějiny křesťanského umění.

3. Ke konci každého studijního roku, pokud se týče pololetí, skládají všichni posluchači zkoušku, o jejímž výsledku vydají se jim při vystoupení vysvědčení (absolutoria). Vysvědčení diecesálních ústavů vyučovacích a týmž plánem studijním se řídících klášterních ústavů vyučovacích mají platnost veřejnou; akademických hodností lze dosíci jen na theologických fakultách po studiu, kdekoli v obzoru, po složení 4 přísných zkoušek a předložení disertace o daném tématu.

4. Theologické profesory na universitách jmenuje císař, zapotřebí však mají od biskupa diecesálního *missio canonica*; profesory na diecesálních ústavěch vyučovacích jmenuje příslušný biskup; obyčejně se vypíše uprázdněná profesura a uchazeči skládají zkoušku konkursní; lze však povolati i osoby, jež se již vědomostmi odbornými neb činností učitelskou osvědčili. Co se týče platů, jsou řádní profesori při theologických fakultách universitních zařaděni do VI. třídy důstojenské a mimořádní profesori do VII. třídy. Totéž platí o profesorech při theologických fakultách v Solnohradě a Olomouci, jenže základní plat a u řádných profesorů i aktivní přídavek je menší (3200 zl. [aktivní přídavek 400 zl.] u řádných, 1800 zl. [200 zl.] u mimořádných profesorů na fakultách universitních a 1800 zl. [350 zl.] u řádných a 1400 zl. [200 zl.] u mimořádných profesorů na samostatných fakultách theologických v Solnohradě a Olomouci) (§§ 1, 2, 4, 5 zákona ze dne 19. září 1898 č. 167 ř. z.). Na profesory diecesálních ústavů vyučovacích se zákon tento nevztahuje; o nich platí zákon ze dne 1. května 1889, jímž jsou co do platu téměř na roveň postaveni učitelům na středních školách. Theologické síly učitelské snažily se sice vždy poctivě, jak patrno ze zjevů odborné literatury, udržeti se na výši doby, avšak poměry, v nichž žijí, jistě neodpovídají požadavkům časovým. Theologické fakulty jsou, nehledě ku právu promočnímu, skoro výhradně odkázány na to, by působily co diecesální ústavy vyučovací pro diecesi, v jejímž obvodu leží město universitní; proto nerozkvěty v tomto století tak, jako ostatní fakulty státem podporované. Diecesální ústavy vyučovací trpí však hlavně tím, že profesori následkem téměř nedůstojného hmotného postavení, v němž se nalézají proti učitelům četných škol odborných, státem vydržovaných, zaměňují často, zejména právě tehda, když by mohli nejlepší činnost rozvinouti, povolání učitelské za obročí méně trnité. To jsou následky toho, že konkordát zbavil stát péče o studia theologická. K nejnovějším dějinám studií theologických v Rakousku dlužno ještě po-

dotknouti, že řečeno jest v zákoně ze dne 7. května 1874 § 30: »Zařízení katolických theologických fakult upraví se zvláštním zákonem. Stejným způsobem se určí, pokud stát předpisuje kandidátům stavu duchovního zvláštní způsob vzdělání.« Ve skutečnosti panují dosud poměry konkordátem zavedené.

Tisk a právo tiskové.

I. Pojem a význam.

Tisk je souhrn všech prostředků, jimiž se se pomocí knihtiskařských neb spřízněných zařízení mechanických nebo chemických stělesňuje myšlenka lidská, a to buď písmem neb obrazem, takže nabývá výrazu, se rozmnožuje a jiným sděluje. V užším slova smyslu rozumí se tiskem spisy tiskem rozmnožené, jichž tendencí jest sdělování, rozbor a kritika veškerého života veřejného a duševního. Mocné postavení, jež zaujímá tisk v životě kulturním, patrně nejlépe z nedozírné oné oblasti, kterou tisk ovládá. Tisk je nejrychlejším a nejlacinějším prostředkem sdělování myšlének, a jím v první řadě dochází výrazu mínění veřejné. Znamení výrazu tisku pro veškeren obchod a život státní se již dnes nepopírá. Tím však, že stal se tisk velmocí, může působiti mnoho dobrého a prospěšného, avšak může se státi též nebezpečným společenskému a státnímu pořádku. Má tudíž stát naproti tisku dvojí úkol; jednak musí v tisku shledávati mocného činitele, jenž podporuje jeho vůdčí hlediska a musí jemu tudíž vykazati patřičné postavení v životě národním a státním, pokud ovšem tisk vyhovuje svému určení — tlumočiti pravé mínění veřejné — a to i tehda, když by jinak tisk naprosto odporoval opatřením státním a výkonu moci státní v tom neb onom směru; každé libovolné obmezování tohoto projevu mínění je trestným a odporuje základním zásadám svobodného státu právního. S druhé strany je však úkolem a právem státu položití jisté meze, v nichž se tisk volně může pohybovati, aniž by porušil platné zákony neb zasahoval do právní sféry osob třetích. Právem tiskovým je pak souhrn všech norem právních, jež se vydávají pro tisk a jeho obor působnosti v mezích zákonných za tím účelem, aby bez porušení volného projevování myšlének ústavou zaručeného bylo zabráněno tomu, aby projevování tohoto nebylo zneužíváno na újmu zájmů veřejných, a dále aby zabráněno bylo zákonným výstřednostem. Takových mezí, jež klade stát tisku, je zapotřebí, neboť bez jistých obmezení není vůbec řádu právního; takovými obmezeními nesluší však rozuměti libovůli ve příčině správy, nýbrž hájení autority příslušící úřadu státnímu, dle níž náleží úřadu kontrolovati a ovládati všechny obory všech kruhů životních; proto nutno podříditi tisk soudům veřejným, jež jsou k tomu povolány, by přísně, avšak objektivně nalézaly, co právem jest. Ovšem je to často velmi těžké, uvést oba momenty — svobodu projevu mínění a bezpečnost státního celku — v harmonický soulad. Dosud nebylo dosaženo tohoto ideálu, jenž by představoval pravou svobodu tiskovou.

II. Dějiny všeobecné.

Rozvoj tisku a tiskového zákonodárství spadá do doby vynalezení umění knihtiskařského (1450). Předně to byla církev, jež potlačovala tisk hned v prvním jeho rozvoji; dvojího opatření užívala církev proti tisku; byl zaveden proti tisku systém prohibitivní tím, že byla z Říma nařízena censura. Otcem censury je papež Alexander VI., který nařídil, že lze knihu tisknouti teprve, byla-li biskupem aprobována; tím mělo se předejiti šíření